

**UKRAINIAN HIGHLY SPECIALISED TERMINOLOGY
AS A HISTORICALLY FORMED SYSTEM OF TERMS
(XI – BEGINNING OF XX CENTURY)**

**УКРАЇНСЬКА ВУЗЬКОСПЕЦІАЛЬНА ТЕРМІНОЛОГІЯ
ЯК ІСТОРИЧНО СФОРМОВАНА СИСТЕМА ТЕРМІНІВ
(XI – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)**

Oksana Tur¹

Viktoriia Shabunina²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-473-3-25>

Abstract. Scientific and technological progress contributes not only to the rapid development of science and technology, but also makes significant changes to the linguistic model of the world due to the appearance of both individual terms and entire term systems. This causes revision, systematization and codification of the actual terminology and determines the relevance of the research. The modern Ukrainian terminology of land management and land cadastre has become an independent system of terms, formed in the process of long searches and is based on achievements in many areas of knowledge related to land as the main attribute of human existence. This fact makes it possible to speak about it as an open, dynamic and evolving linguistic system. Many modern scientists talk about the need for linguistic, logical and conceptual regulation, codification and standardization of the terminology, correction of the term units in accordance with the norms of the modern Ukrainian literary language. These tasks determined the purpose of the research, namely, to study the historical stages of formation of modern Ukrainian terminology of land management and land cadastre, to identify the peculiarities of the emergence and functioning of terms at each stage. The solution of such research tasks determines the logic of presentation

---

¹ Dr. Hab. (Social Communications), Professor,
Professor of the Department of Humanities, Culture and Art,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine

² Candidate of Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Humanities, Culture and Art,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Ukraine

of the material under study, which corresponds to the academic view of the formation of a system of terminological vocabulary in the modern Ukrainian language. **Methodology.** In order to clarify the peculiarities of functioning of the land management and cadastre terminology system at each stage of its development, a comprehensive research methodology was used, including descriptive, comparative and structural-functional methods, the method of analysis and partially the method of quantitative analysis. The use of such methods as comparative analysis, modelling, terminological analysis, forecasting, as well as elements of system analysis and synthesis have been contributed to the solution of certain research problems. The results of the study showed that the development of vocabulary to denote the concepts of the studied field was stimulated by the development of material culture and socio-economic relations. **Practical implications.** Identification of the peculiarities of nomination of phenomena in the modern Ukrainian terminology of land management and land cadastre will contribute to an accurate understanding of their essence and, accordingly, to the correct use of lexemes and standardisation of this terminology. **Value/originality.** The scientific research will allow to return to the active vocabulary the native-language terms that had been withdrawn from scientific usage in different periods, to select native-language terms from tracing papers and unsuccessful borrowings, i.e., to implement a set of measures aimed at ensuring that the branch terminological system can adequately represent the system of concepts nominated by terminological lexemes.

1. Вступ

Розвиток суспільства декларує надзвичайну запитуваність терміна як основного засобу номінації елементів логіко-поняттєвих систем сучасної науки. Така ситуація свідчить про актуальність теоретичних узагальнень, досвіду напрацювань у цій царині, систематизацію основних напрямів термінологічних досліджень з метою прогнозування термінологічної проблематики та можливих шляхів її подолання.

У працях науковців-термінознавців окреслені різноманітні підходи, спрямовані на осмислення закономірностей формування та функціонування терміносистем, способів адекватного лінгвістичного номінування елементів наукової картини світу. Крім того, дослідження

репрезентують багатоаспектність таких пошуків, здійснених у межах різноманітних концепцій [31].

Українська терміносистема землеустрою та кадастру (далі – УТЗК) також була об'єктом наукових пошуків [29; 30; 35]. Вона – одна з найдавніших, але й на сучасному етапі активно поповнюється новими номінаціями. Мета представленої наукової розвідки – дослідження історичних етапів становлення сучасної української термінології землеустрою та земельного кадастру, виявлення особливостей появи та функціонування термінів на кожному з них.

Становлення УТЗК відбувалося в тісному зв'язку з розвитком знань людей про землю, яка завжди була й залишається засобом існування людей і джерелом суспільного багатства. Важливу роль у формуванні термінології мав історично-політичний чинник, тож періодизацію досліджуваної терміносистеми здійснено з урахуванням наукових досліджень періодів проведення землеустрою.

2. Зародження термінології межувальних робіт як першого землевпорядного процесу на території України

Розвиток суспільства на всіх етапах пов'язаний із землею, яка була й залишається засобом існування людей, джерелом суспільного багатства. Потреба проведення землемірних робіт виникла в людства ще в сиву давнину, коли одним із перших занять людини було землеробство. Народи Індії, Єгипту, Греції та інших країн за кілька тисячоліть до нашої ери поділяли земельні масиви на частини, вели суворий облік земель, здійснювали виміри з метою будівництва каналів, зведення споруд, обмеження й обмірювання земель, облік їхньої якості для оподаткування. Грецький історик Геродот, наприклад, писав про єгипетського царя Сесотриса (1878 – 1841 рр. до н. е.), який розділив землю на ділянки рівної величини між своїми підданими, зобов'язавши їх платити щороку земельну ренту [28, с. 7]. У Давньому Римі з метою закріплення права власності на землю було проведено описи земель, початок яких приписується Сервію Тулію (IV ст. до н. е.). Для цього було заведено спеціальні реєстри, у яких фіксувалися дані про розмір земельних ділянок, спосіб їхнього оброблення, якість і прибутковість земель. Такий досвід поширювався на всі землі Римської імперії. У римських колоніях перепис земель спочатку був проведе-

ний за Юлія Цезаря (100 – 44 рр. до н. е.), а вже його спадкоємець – Октавіан Август – увів точний вимір земель зі складання їхніх описів, карт, визначення якості, що сприяло збільшенню оподаткування землі. Так утворювалися назви процесів праці, перша кадастрова інформація, а також назви спочатку пристосувань, а пізніше приладів, які використовували для проведення землевимірювань. Під час будівництва зрошувальних каналів, розмежування земель після розливу рік у Вавилоні, Єгипті та Китаї ще у 13-12 ст. до н.е. люди користувалися трикутниками, шнурами з вузлами, жолобами з висками. Високий у той час рівень знань у Римі і Греції та розвиток ремесел сприяв створенню складніших геодезичних приладів: астролябії Гіпарха (4 ст. до н. е.) та нівеліра, оснований на принципі сполучених посудин (1 ст. до н. е.), – які були описані в праці Герона Олександрійського «Про діоптр». Ця книга майже дві тисячі років служила посібником у практиці землемірної справи. Герон створив автоматичний довгомір із прокатуваним колесом та вдосконалив кутовимірювальний інструмент, застосувавши в ньому діоптри, поворотну лінійку та рівнемір зі сполученими посудинами.

Про те, що зазначені вимірювання проводилися і в Київській Русі, свідчать, наприклад, написи на каменях. Так, на Тмутороканському камені зберігся напис, який підтверджує, що в 1068 році князь Гліб виміряв по кризі відстань завдовжки близько 27 км між Керчю й Таманню через Керченську протоку. Хоча опис земель, встановлення меж суміжних землеволодінь та інші процеси того часу не мали назви «землепорядні», проте були подібними до заходів нинішнього землепорядкування.

Будучи вкрай необхідними, кадастрова й землепорядна справи поступово перетворюються на окремі галузі практичної діяльності суспільства, яка в сучасному світі здійснюється за єдиною для держави системою заходів. У наш час суттєво інтенсифікувався науковий пошук у галузі раціонального використання та охорони земель, управління земельними ресурсами, створення сталого землекористування, значно вдосконалено законодавчу і нормативну базу у сфері регулювання земельних відносин, особливої ваги набувають формування чіткої, однозначної, логічно вивіреної й обґрунтованої наукової термінології в галузі землеустрою та її імплементація у нормотворчу,

регуляторну, виробничу й освітню практику. Важливим етапом цього процесу є дослідження історичних джерел землевпорядної термінології, визначення кількісних та якісних змін у терміносистемі, аналіз УТЗК у сфері функціонування. Цього погляду дотримується Ф. П. Філін, зазначаючи, що робота в цьому напрямі «дозволяє повністю і різнобічно встановити зв'язок між словами та позначуваними ними явищами, виявити обсяг значень слів, їх уживання, визначити питому вагу цих груп у словниковому складі мови, їх ріст або скорочення залежно від зовнішніх, історичних обставин, процеси термінологізації слів із загальним значенням <...>, розширення і звуження значень слів, визначити стилістичну диференціацію слів у межах тематичних груп».

У наукових працях О. Ф. Кучеренко, М. Р. Процик, Л. В. Туровської та інших мовознавців подається огляд історичних етапів становлення окремих терміносистем. Їх автори спиралися на досвід періодизації розвитку української наукової термінології. Т. І. Панько, досліджуючи економічну термінологію, виділяла шість етапів: 1. XI – XVIII ст.; 2. XIX – поч. XX ст.; 3. 20-ті роки XX ст.; 4. 30-50 роки XX ст.; 5. 60-80 роки XX ст.; 6. 90-ті роки XX ст. [15, с. 20]. Малевич Л. Д. визначає два періоди – донауковий (від найдавніших часів до середини XIX ст.) та науковий (II пол. XIX – XX ст.), розглядаючи в межах наукового кілька етапів [14]. М. Р. Процик виділяє п'ять періодів формування видавничої терміносистеми: I період – кінець XV – початок XVIII ст., II період – друга половина XVIII – перше десятиліття XX ст., III період – перша третина XX ст., IV – 40-80-ті рр. XX ст., V період – 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст. [18, с. 22]. У сучасних наукових працях, присвячених проблемам періодизації української термінології, розглядається можливість виділення *накопичувального періоду*. «Накопичувальний період – це час фіксації спеціальних слів у грамотах, юридичних актах, монастирських книгах, лікарських порадижників, загальномовних словниках тощо. Цей період продовжувався до першої половини XIX ст.» [20, с. 22].

Серед мовознавців немає одностайності щодо визнання за спеціальною лексикою донаукового періоду статусу термінології. При цьому дискусія, як правило, розпочинається з проблеми розмежування професійної лексики й термінології. Н. М. Шанський ставить

знак рівності між цими поняттями, стверджуючи, що професіоналізми означають спеціальні поняття, знаряддя чи продукти праці, виробничі процеси, тому їх можна назвати термінами. С. Д. Шелов убачає відмінності між професійними словами як одиницями лексики певного роду занять і термінами як одиницями термінології у неточності, образності перших стосовно других, а також у хронологічному протиставленні – «архаїчності» донаукової спеціальної лексики порівняно з науковою термінологією. Так, на думку В. Н. Портянникової, «термінологія – це спеціальна лексика сучасної науки й техніки. Професійна лексика – це лексика, що розвинулась і досягла розквіту в період ремісницького виробництва». Таким чином, автор розмежовує давні (професійні лексеми) і сучасні (терміни). На наш погляд, більш прийнятною є позиція тих науковців, які давні найменування у сфері виробничої діяльності називають термінами, відзначаючи при цьому, що «народна термінологія стала передумовою формування більш досконалої наукової термінології» [21, с. 125]. Такої думки дотримуються А. М. Гайда, А. А. Герд, Т. С. Коготкова, В. В. Німчук, М. Л. Худаш. Формуючись у процесі усного мовлення, народна термінологія була надзвичайно важливою в розвитку наукової термінології.

Під час періодизації розвитку будь-якої термінології, у тому числі й землевпорядної, слід урахувувати вплив таких чинників (подаємо їх, на наш погляд, від найзначущого):

1. Характер суспільно-політичних відносин усередині країни як середовище формування термінології.
2. Стан розвитку української наукової мови, перспективи лінгвістичних досліджень окремих галузей знань.
3. Наявність теоретичних досліджень, словників, у яких зафіксована термінологічна лексика досліджуваної галузі, а також літератури довідкового характеру, підручників, посібників як результату практичного втілення надбань термінологічної діяльності.
4. Стан міжнародних зв'язків, які впливають на характер, специфіку та інтенсивність обміну інформацією, а звідси – на міграцію лексичних одиниць у процесі запозичень.

Оскільки будь-яка термінологія є системою зафіксованих у певній галузі знань понять, вона еволюціонує разом із наукою, поступово ускладнюється й удосконалюється, відображаючи тенденції її

розвитку. Тому спробу періодизації УТЗК, на наш погляд, доцільно здійснювати з урахуванням наукових досліджень періодів проведення землеустрою (межування) [28].

Ураховуючи подані критерії, етапи формування земельних відносин, а також спираючись на відомі мовознавчі розвідки, виділяємо такі основні віхи розвитку української терміносистеми землеустрою та кадастру: 1. XI – XV ст.; 2. XVI – XVIII ст.; 3. XIX – поч. XX ст.; 4. XX ст. – початок XXI ст.

Аналіз цих періодів поєднуємо з дослідженням історії землеустрою (межування) [28], визначаючи час уживання, джерела, у яких зафіксовано терміни досліджуваної галузі, та продуктивність аналізованої лексики.

Перший період (від XI до XV ст.) займає важливе місце у формуванні системи лексики землевпорядкування, оскільки саме в цей час було закладено основу сучасного термінологічного фонду. Земля – основний атрибут існування людства, тому значна частина лексики, що використовується сучасною наукою для позначення спеціальних найменувань, корінням сягає найдавніших часів. Племена слов'ян у IV – V ст. вели осідле життя й уміли обробляти землю. Оселившись на одному місці, вони огороджували його ровом та валом і цим перетворювали його на город (місто). Землі, що розташовувалися навколо міста, були спільною власністю його жителів. Принцип «куди соха, топор і коса ходили» був основним у процесі збільшення території, унаслідок якого утворювалися поняття, названі лексемами, що складали в XI ст. тематичну групу «**назви адміністративно-територіальних одиниць**»: *волості* – області, країни, землі, що знаходилися під однією верховною владою (Ср.: I, с. 293), *волости отъвзданныи* – земля, територія, яка приєднується від прикордонного володіння, князівство (СДЯ: I, с. 237), *волостъка* – територіально-адміністративна одиниця (СДЯ: I, с. 239), *землі* – країни, держави (Ср.: I, с. 972–973) – перші назви адміністративно-територіальних одиниць, невеликих самостійних держав. В удільно-вічовий період поява княжої влади нічого не змінювала в земельних відносинах наших предків, проте у цей час з'являється ще одна назва на позначення територіальних володінь – *кѣньство* (князівство) (Ср.: I, с. 1404).

Нами засвідчено кількісно велику групу лексем на позначення **межувальних понять**: *граница* – (природна або умовна лінія, що відмежовує одне володіння від іншого) границя, межа (ССМ: I, с. 260); *закопъ* – межовий знак, межовий камінь (ССМ: I, с. 377); *знама* – межовий знак; зарубка; слід, знак (ССМ: I, с. 405); *копеець* – межовий знак у вигляді насипаного горба (ССМ: I, с. 496); *копань* – викопаний межовий знак (ССМ: I, с. 495), *оурочище* – природна межа, що відділяє одні земельні угіддя від інших (ССМ: II, с. 483); *хотаръ* – природна або умовна лінія, яка відмежовує одне володіння від іншого, межа, границя (ССМ: II, с. 513); *межа* – границя, кордон, межа, *дубъ знаменныи* – дуб на межі зі *знаменням* – межовим знаком, *разорати межю* – розорати межю, перейти за межю, *перетесь* – знищення межового знака, зробленого сокирою на дереві: «*А иже межю переореть либо перетесь, то за обидоу 12 гривнѣ*»; *хотарити* – встановлювати межі, границі якоїсь території, межувати (ССМ: II, с. 513); *оузнамєнати* – визначати, позначати границі земельного володіння (ССМ: II, с. 469); *розъѣздъ* – визначення границі якоїсь території, об'їжджаючи її (ССМ: II, с. 300); *розежчати* – об'їжджаючи якусь територію, визначати її границі (ССМ: II, с. 298); *пеереєемь* – природна межа, природна границя (ССМ: II, с. 137); *ограничити* – визначати границі, межі земельного володіння (ССМ: II, с. 74); *объихати, объѣздити* – об'їжджаючи якусь територію, визначати її межі (ССМ: II, с. 71, с. 73); *обвести* – визначати межі, границі земельного володіння (ССМ: II, с. 67).

Оскільки землеробство у XI – XV ст. було основним видом діяльності слов'ян, у цей час починають уживатися лексеми на позначення різновидів земельних угідь, їхньої диференціації за призначенням. Кількісно велику тематичну групу утворюють лексеми на позначення **назв оброблюваних земельних угідь**. У ранніх пам'ятках лексема *Угоди* вживається з такими значеннями: 1. Воля, догодження; 2. Задоволення; опіка, турбота. 3. Угіддя, дохідна земельна стаття (Ср.: III, с. 1134–1135). У сучасній українській мові основним вважається значення «ділянка орної землі або частина природних багатств, придатних для господарського використання», а переносним «зручне, сприятливе для чого-небудь місце (для життя людей, зростання рослин і т. ін.)» (СУМ: X, с. 375).

Полісемічна лексема **поле**, як засвідчується у «Матеріалах для словаря древнерусского языка» І.І. Срезневського, мала такі значення: 1. Відкрите місце, галявина, луки, поле; 2. Степ; 3. Жителі степу, степняки; 4. Оброблюване поле, нива, рілля; 5. Сад (?); 6. Поле битви, битва; судовий поєдинок (Ср.: II, с. 1125). Уперше це слово з 1, 2, 3 значенням, за свідченням І.І. Срезневського, зустрічається у «Слові о полку Ігоревім»: **Почѣха по чистому полю, Трещать копіа харалужныя на полѣ незнаемѣ среди земли Половецкыи, Загородите полю ворота своими острыми стрелами** (Ср.: II, с. 1125). З такими ж значеннями живається ця лексема і в «Руській Правді».

Слово **нива** фіксується з XI століття. І.І. Срезневський відмічає його в Остромировому Євангелії зі значенням «рілля, поле, оброблене під ріллю» (Ср.: II, с. 445). Лексис Лаврентія Зизанія подає значення цієї лексеми як **«браздна їдолієє»**, а «Словарь русского языка XI – XVII вв.» ще й значення «одиниця площі оброблюваної землі» (СРЯ: 11, с. 364). Лексема **«пашьн»** вперше зустрічається зі значенням «зоране поле» (Ср.: II, с. 892). Близьке за значенням **роспашь (розпашь)**: розорана земля, рілля (Ср.: III, с. 168). «Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.», крім зазначеного, фіксує ще й інше значення слова **пашня** – хлібні злаки (нескошені) (ССМ: II, с. 130). Очевидно, що сема «хлібні злаки», яка з'являється в семантичній структурі цього слова у XIV-XV ст., стає домінантною.

Земельні угіддя розрізнялися за якістю земель. Для цього вживалися лексеми **благоплодие** – родючість (СДЯ: I, с. 191), **безплодный** – безплідний, неродючий (СДЯ: I, с. 133), **земля слатина** – земля солоня (ЛПБ, с. 43), **плодный** – родючий (Ср.: II, с. 968). Лексема **лядина** у Лексисі Памва Беринди має значення «поле» (ЛПБ, с. 61). В І.І. Срезневського це слово має кілька значень: **лядина** – 1. Сорная трава; 2. Поле, борозда поля (Ср.: II, с. 99), водночас автор проводить паралелі: ср. хрт. *ledina* – поле; прус. *laydis* – глина. Учений подає також лексему **оладѣти** – залишитися без обробітку, стати безплідним, заглохнути: **Нива не орана оладѣтетъ и поростетъ** (Ср.: II, с. 665). На думку М. Фасмера, лексема **лядина** у давньоруській мові мала значення «земля без обробітку, бур'яни, густі кущі», у ср. хрт. *ле'ди'на* – «цілина», чеш. *lada* – «необроблене поле», у рос. *ляда* – «поле, що поросло молодим лісом» [Ф.: II, с. 549]. Серед етимологів існують

розходження в поглядах щодо походження цієї лексеми. «Коли О. Шахматов знаходив за можливе вважати його запозиченням з кельтської мови, то Бернекер знаходив можливим заперечувати зв'язок між кельтським *land* і слов'янським *лядина*» [8, с. 130].

Зустрічаються серед лексем для позначення оброблюваних угідь і складені назви: *орама земл* – рілля, орні землі, земля, що може бути використана під рілля (Ср.: П, с. 703), *страдама земл* – орна земля (Ср.: П, с. 532), *пашеньные землі* – землі придатні під рілля (Ср.: П, с. 892), *земля ролейная* – ділянки для рільництва, *земл ролнаа* – нива, рілля (ССМ: I, с. 395), *земля подълазнаа* – ділянка землі, яку обробляли нерегулярно, наїздами (ССМ: I, с. 395).

У межах тематичної групи на позначення назв оброблюваних земельних угідь зустрічаються лексеми – **назви на позначення земельних ділянок за ознакою «вирослувана культура»**: *рѣжнище* – поле, де росло жито (Ср.: П, с. 204), аналогічно *капѣстьникъ* (Ср.: I, с. 1195), *хмельникъ* (Ср.: П, с. 1377), *овсищѣ* (Коч., с. 215), *конопяникъ* (Коч., с. 158).

Лексеми на позначення **назв необроблюваних земельних угідь** поділяємо на чотири підгрупи: а) назви територій, які залишалися незаселеними й необроблюваними; б) назви нових поселень та процесів на позначення заселення території; в) назви, що позначали земельні площі, які лише готувалися до обробітку; г) назви угідь, що не оралися (не оброблялися), але певним чином використовувалися.

До першої підгрупи (**назви територій, які залишалися незаселеними й необроблюваними**) відносимо лексеми: *пѣстошь* – пустош (ЛПБ, с. 103), незаселена земля (Ср.: П, с. 1730), угіддя, частіше ліс, на місці, де колись було поселення (Коч., с. 288); *пѣща* – пустинне місце; лісні зарості, ліс (Ср.: П, с. 1742), *земля пѣстовская* – необроблена, покинута земля, земля без господаря, *землица пѣстная* – покинута земля, земля без господаря (ССМ: I, с. 395), *пѣстнина* – незайняте, неосвоєне місце (ССМ: П, с. 277).

До другої підгрупи (**назви нових поселень та процесів на позначення заселення території**) належать лексеми *починнок*, *займище*, *осажеење*. О. О. Потебня вказував, що слово *починнок* семантично походить від «початок» і стосується не започаткування поселення, а «нової ріллі в лісі» [17, с. 2–23]. Однак у І. І. Срезне-

всього значення цієї лексеми засвідчено як «виселок, новоселок» [Ср.: II, с. 1326]. Окрім наведеної, для позначення назв нових поселень уживалися лексеми **займище** – недавно освоєна земельна ділянка, що знаходиться віддалік від інших земель (ССМ: I, с. 375), **осаженєньє** – заселені землі (ССМ: II, с. 93). Для позначення процесу «поселити кого, заселити ким; заснувати на новому місці село, монастир; заселяти незаселене місце» вживалися лексеми **осадити, осаживати** (ССМ: II, с. 92–93).

Відносно невелику підгрупу утворюють **назви, що позначали земельні площі, які лише готувалися до обробітку** (назви розчищених під рілля чи сіножать земельних площ): **сѣча** – розчищене місце в лісі; місце, де вирубано ліс (Ср.: III, с. 903–904), **подъсѣка** – місце, де вирубано ліс (Ср.: II, с. 1069), **доръ, дорнище** – земля, розчищена під рілля, угіддя (Ср.: I, с. 707–708).

Групу найменувань **угідь, що не оралися (не оброблялися), але певним чином використовувалися**, складають такі назви: **земля бортная** – лісові ділянки з бортями для бджіл (II, с. 149), **земля колодная** – ділянка землі в лісі з колодами (пнями), відведена для розведення бджіл, **земля ловная** – ділянка землі, відведена для полювання на звірів (ССМ: I, с. 395), **ловнско, ловнище** – мисливське угіддя, **ловнища зверинные** – звіроловні угіддя, **ловнища пташинные** – угіддя для полювання на птицю, **ловы** – мисливське угіддя, **ловы бобровые** – угіддя для полювання на бобрів, **ловы звѣринные** – звіроловне угіддя, **ловы осочъные** – звіроловне угіддя, призначене для полювання способом облави, **ловы погонные** – звіроловне угіддя, призначене для полювання способом переслідування (ССМ: I, с. 553–554); **гонъ** – ділянка землі для полювання (СДЯ: II, с. 353); **сѣножать** – травник (ЛЛЗ, с. 79); **село** – поле, луки, сіножать (ЛЛЗ, с. 79), помешкання, двір або поле, фільварок, луки, сіножать (ЛПБ, с. 113); **пасника, пасникъ** – викорчувана ділянка лісу, призначена для розведення бджіл, **паства** – пасовисько, пасовище (ССМ: II, с. 129), **планина** – гірська долина, гірське пасовище, полонина (ССМ: II, с. 150), **роуда** – місце видобування корисних копалин, рудник (ССМ: II, с. 305), **толока** – місце випасу худоби (ССМ: II, с. 435). Назва **лѣт** зі значенням землі, придатної для сінокосіння, відома здавна. Так, І. І. Срезневський фіксує такі значення: «травна земля», «низинне місце, ліс, діброва, болото» (Ср.: II, с. 49).

На думку М. Фасмера, на позначення «лугу або лісу біля річки» в російській мові вживалася лексема *лука*, а в українській вона позначала «мис, утворений річкою, заливний луг», у болгарській мові ця лексема мала значення «вигин, вигін, луг» (Ф.: II, с. 531).

Для позначення різного роду поселень у XII – XVст. вживалися лексеми: *дворнице* – огорожена ділянка землі (СДЯ: II, с. 447), земельна ділянка з садибою (ССМ: I, с. 287–288); *дворищеє служебъное* – дворище, власники якого несли військову службу або виконували певні феодальні повинності (ССМ: I, с. 287–288); *дворищеє церковъное* – дворище, власники якого платили податки і виконували повинності на користь церкви (ССМ: I, с. 287–288); *двор* – ділянка землі перед будинком, церквою, обнесена огородою з воротами або відгороджена стінами будівель [СДЯ: II, с. 447–449], *дворъ, дворь, двор* – 1. Господарство селянської сім'ї, що було одиницею оподаткування; 2. Поміщицький будинок разом з господарськими службами і землею – двір, садиба; 3. Поміщицьке землеволодіння; 4. Місце перебування або проживання володаря (ССМ: I, с. 289); *дворъ* – 1. Помешкання, будинок, садиба; 2. Подвір'я; 3. Дворня; 4. Двір при княжому будинку; 5. Княжа власність; 6. Княжий люд (Ср.: I, с. 642–645); *селищеє* – селище (ССМ: II, с. 333); *село* – 1. Помешкання, житло; 2. Місце перебування; 3. Шатро; 4. Поселення; 5. Село, поселення; 6. Помістя; 7. Поле, луки; 8. Земля, земельна ділянка; 9. Торгове місце (Ср.: III, с. 326–329); *го'родъ* – 1. Огорожа, паркан; 2. Укріплення; 3. Кам'яні стіни; 4. Облогова машина (?); 5. Захист, надія (Ср.: I, с. 555–557); *го'род* – 1. Укріплене місце з оборонними спорудами; 2. Великий населений пункт; 3. Населення міста, кріпості (ССМ: I, с. 252), *городище* – 1. Город; 2. Місце, де було місто (Ср.: I, с. 555).

Україна у XII – XV століттях – феодальна держава. Основою виробничих відносин суспільства була власність феодала на землю. Поряд із феодальною існувала одноосібна власність селянина чи ремісника, заснована на їхній особистій праці. У таких умовах тематична група «**назви земельних володінь**» складалася з великої кількості лексем: *выслуга* – земельне володіння, одержане за службу (ССМ: I, с. 221); *держаніє* – 1. Володіння на правах власності; 2. Землеволодіння, віддане в тимчасове завідування (ССМ: I, с. 295); *маєтність* – земельне володіння, маєток (ССМ: I, с. 570); *прадеєдина* –

масток, успадкований від прадіда (ССМ: II, с. 224); **оґжитокъ** – сільсько-господарське угіддя як прибуткова стаття феодального господарства (ССМ: II, с. 467); **оґлоуґсъ** – володіння, підвладна ханові територія (ССМ: II, с. 475); **оґрнкъ** – 1. Спадкове феодальне володіння, спадкова земельна власність; 2. Княжий привілей на спадкове землеволодіння; 3. Власність (ССМ: II, с. 482); **фольварок** – невеликий маєток разом з належними до нього житловими і господарським будівлями (ССМ: II, с. 501); **дѣднна, дѣдничство** – володіння діда, дідова спадщина (Ср: I, с. 782–783). За свідченням І.І. Срезневського, лексема **отчина** відома ще з XI ст. зі значеннями: 1. Вітчизна. 2. Вибрана країна. 3. Володіння батька. 4. Родове володіння. 5. Маєток. 6. Царство. 7. Майно. 8. Спадщинне володіння. 9. Правила, звичаї батьків (Ср.: II, с. 830–831). У писемних пам'ятках XIV ст. зустрічається лексема **вотчина**, яка походить від слова *отчина*, але має менший семантичний обсяг: будь-яке володіння, яке переходить у спадок (Ср.: I, с. 307–308).

Приватна власність на землю вимагала диференціації населення за належністю до того чи іншого суспільного стану, що визначала їхні права на користування землею. Назви учасників таких відносин об'єднувалися в тематичну групу «**суб'єктів земельних відносин**»: **гольтан** – безземельний селянин (ССМ: I, с. 250); **господарь** – 1. Господар, володар; 2. Землевласник, хазяїн, власник. 3. Чоловік (ССМ: I, с. 254–255); **данникъ** – особисто вільний селянин, який володів власною ділянкою землі і замість військової служби зобов'язаний був давати дань, переважно натурою (ССМ: I, с. 279); **даньникъ, даньщнкъ** – той, хто сплачує данину; той, хто збирає данину (Ср.: I, с. 629); **дворянинъ** – представник служилих людей королівського, князівських і боярських дворів, також при воєводах і старостах, що одержували в умовне користування невеликі земельні володіння (ССМ: I, с. 290), **неезасеедееелын** – вільний безземельний селянин, що вів індивідуальне господарство на землі феодала і міг залишити місцеперебування, заплативши викуп (ССМ: II, с. 36); **непохожнн** – селянин, який прикріплений до землі без права переходу від одного феодала до іншого (ССМ: II, с. 42); **отчич** – 1. Спадкоємний володар, спадкоємець; 2. Землевласник; 3. Феодально залежний селянин, позбавлений права переходу до іншого землевласника

(ССМ: II, с. 112), *смеєрдъ* – феодально залежний селянин, землероб (ССМ: II, с. 361); *холопъ* – феодально залежний селянин (ССМ: II, с. 511); *хлалпъ* холоп, слуга, раб (Ср.: III, с. 1369–1370); *поланница* – вільний, безземельний селянин, який за договором працював на землі землевласника (ССМ: II, с. 189).

Земля, починаючи з перших феодальних володінь, була товаром, за який можна було отримати зиск, а тому, як і будь-який інший товар, обкладалася податком. До лексем, що позначали **різні види податків і повинностей, пов'язаних з правом користування землею**, належали: *коса* – 2. Назва феодальної повинності селян (ССМ: I, с. 502); *повинність* – грошова данина господареві-землевласнику з його орних земель, які обробляли вільні селяни-данники (ССМ: II, с. 159–160); *податокъ* – грошові і натуральні збори з тяглих людей (ССМ: II, с. 163); *копа* – частина врожаю, яку залежна людина платила поміщику за користування землею; *подоукопьєє* – плата натурою за користування землею (ССМ: II, с. 187); *посоцинна* – поземельна подать від сохи – одиниці виміру землі (ССМ: II, с. 204); *мѣра овсяная* – назва данини від орних земель, що сплачувалася вівсом (ССМ: I, с. 627); *мѣра ржаная* – назва данини від орних земель, що сплачувалася житом (ССМ: I, с. 627); *циншовын* – регулярний грошовий податок, який платили феодалові або державі позбавлені земельної власності особисто вільні селяни на умовах безстрокового користування земельними угіддями (ССМ: II, с. 526).

Система правових відносин, пов'язаних з землекористуванням, визначала появу лексем на позначення **осіб, що регулювали розподіл земельної власності**: *землемѣръць*, *землиѣртель* (Ср.: I, с. 972); *хотарникъ* – особа, яка встановлювала межі, границі якоїсь території (ССМ: II, с. 513); *дѣльчин* – особа, уповноважена здійснювати поділ земельної власності (ССМ: I, с. 339), осіб, в обов'язки яких входило вирішувати земельні спори: *подкоморни* – урядник земських шляхетських судів, якого вибирала шляхта для розсуду земельних судових справ (ССМ: II, с. 165); *вижь* – слуга старости – державця, обов'язком якого було офіційне свідчення різних фактів у межових спорах (ССМ: I, с. 173); *розездѣца* – суддя, що вирішував земельні спори (ССМ: II, с. 298); *мѣръщикъ* – землемір, межувальник (Ср.: III, доп., с. 171).

Крім цього, у XI – XV ст. уживалися лексеми на позначення **назв документів, що регламентували земельні відносини**: *розьъзжа грамота* – межовий запис (Ср.: III, с. 160–161); *оуздавальный листъ* – юридичний документ про введення у володіння (ССМ: II, с. 468).

Розвиток лексики на позначення поземельних мір стимулювався розвитком матеріальної культури й суспільно-економічних відносин. Об'єктом вимірювання в давні часи були лише оброблювані чи призначені для обробітку поля. Необроблювані землі, а також ліси й урочища не вимірювалися, а визначалися лише межі за допомогою природних або штучних межових знаків. Лексеми на позначення **назв поземельних мір** найчастіше пов'язані з метонімічним перенесенням значень і поділяються на кілька підгруп: 1) назви з первісним значенням знарядь праці, часових понять і трудових процесів; 2) назви мір поверхні, в основі яких лежить поняття виконавця роботи, кількості висіяного зерна чи зібраного урожаю; 3) назви з первісним значенням поселень, майнових і земельних володінь; 4) назви поземельних мір числівникового походження; 5) назви земельних мір зі значенням різних предметів, використовуваних як мірило; 6) назви поверхні, що виступали на означення поземельних мір.

Найдавнішими за походженням метрологічними назвами виступають слова з первісним значенням знарядь праці. Слово *плуг* значення поземельної міри набуває в контексті при поєднанні з іменниками *земля, пашня* та ін. чи з назвою висіяної культури. «Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.» подає таке визначення цієї лексеми: *плугъ* – міра землі, що дорівнює розмірові ділянки, виораної за один день плугом (ССМ: II, с. 154). Серед істориків, які досліджували економічні відносини та метрологію слов'янських народів у ранній період їхньої історії, немає єдиної думки щодо величини цієї міри в сучасному вираженні. Російські метрологи, наприклад, вважають, що *плуг землі* означав площу оброблюваного поля від 5 до 10 гектарів. Вітчизняні дослідники вважають, що лексема *плуг* за наявності трипільної сівозміни в Київській Русі означала сукупну величину трьох ділянок у всіх полях сівозміни, тобто приблизно 15 гектарів [5, с. 187]. Семантично однотипною з розглянутою є лексема *соха*, що означала площу землі, яку можна виорати однією сохою за один день.

За назвою виконавця роботи здавна в Україні визначалися площі сіножатеї, які обчислювалися кількістю *косарів*. Така одиниця визначення площі сіножатеї ґрунтується на понятті кількості *косарів*, необхідних для того, щоб скосити певну ділянку сіножатеї за один день. Лексема *копа* також уживалася на означення площі орних земель. У пам'ятках XV ст. відзначено лексему *остожник* – покіс, що має розмір скирти сіна, земельна міра: *Купилъ есми совѣ ... пожни, шесть остожен, на Шекъснѣ рѣкѣ*» (Ср.: II, с. 742). Описовість, відсутність чіткої лексичної вираженості для визначення площ необроблюваних земельних угідь пояснюється тим, що вони не були об'єктом постійних трудових зусиль, і оцінка їхньої величини мала досить наближений характер.

Площа оброблюваних ділянок визначалася кількістю висіяного збіжжя, звичайно в мірах сипких тіл. Такими мірами була *кадь*, засвідчена І. І. Срезневським: *А въ селѣ сѣяно ржи на два плуга 16 каден*» (Ср.: I, с. 1172), та *бочка*, значення якої подає «Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.»: *бочька* – площа землі, міра якої визначалась бочкою засіяного на ній зерна (ССМ: I, с. 116).

У працях істориків і метрологів засвідчується існування в Україні таких назв одиниць виміру поверхні, як *служба*, *жерев*, що були одночасно й назвами земельних володінь. Лексема *служба* засвідчується з XV ст. на півночі сучасної України. Назва пов'язана з характером земельних наділів, за які селяни зобов'язувалися виконувати різні повинності у феодала [1, с. 67–68]. Менше вживаною на означення земельної міри була лексема *жерев* (*жребий*), яка означала індивідуальне володіння, на відміну від общинного: *«в указѣ моѣм написано, чтоъ из ево пожитку за ево жеребен заплатит...»* [2, с. 38].

Деякі назви поземельних мір утворилися на числівниковій основі. Лексема *десятинна*, яка найперше означала десяту частину чогось, у значенні поземельної міри стала вживатися з XIV ст. (Ср.: I, с. 657). Крім названої, у значенні мір уживалися слова *половинщина*, *третинна*, *четвертїха*, *шостка*, *восьмїха* (*осьмїха*, *осьмина*) [1, с. 75–76].

Серед назв земельних мір зі значенням різних предметів, вистовуваних як мірило, слово *лезиво* (*лізиво*), засвідчене в одній із грамот Литовського князя Свидригайла (1445 р.) та в «Словнику

староукраїнської мови XIV – XV ст.» зі значенням «міра землі» (ССМ: I, с. 543).

Лексеми *грунт*, *земля*, маючи загальне значення назв поверхні, виступали також на означення поземельних мір. Така практика є поширеним явищем у народній метрології, хоча ці одиниці не мали чітко визначеного розміру і змінювалися від місцевості до місцевості: «*Овдѣвы двѣ земли*» (Ср.: I, с. 974). Семантично близькою до розглянутих є лексема *лан*, яка фіксується з кінця XIV – початку XV ст. Засвоєння цієї лексеми відбулося через посередництво польської мови, у якій *лан* як назва земельної ділянки з'явився не раніше XIII ст., успадкувавши реальний зміст давньої слов'янської міри *плуг* [1, с.72]. За «Словником староукраїнської мови XIV – XV ст.», *лань* – «одиниця вимірювання орної землі», а також узагалі «орна земля» (ССМ: I, с. 538).

Аналіз засвідчених лексем, що відображали на той час (від XI до XV ст.) сутність землеустрійних понять, засвідчує, що функції терміна виконували звичайні слова усного мовлення осіб. На думку В.В. Виноградова, «роль живої природної мови <...> була надзвичайно важливою в розвитку наукової <...> термінології». У процесі функціонування слів загального вжитку в ролі слів-термінів відбувалося збільшення обсягу накопичених відомостей, що спричиняло поліфункціональність лексем. Ця обставина й зумовлювала багатозначність більшості термінів. Так, наприклад, слово *земля* в XI – XII століттях було відоме в таких значеннях: 1. Земля як одна з чотирьох стихій. 2. Низ. 3. Земля як протилежність небу. 4. Світ. 5. Країна, держава. 6. Народ. 7. Помістя, володіння. 8. Оброблювана земля. 9. Поле, фон. (Ср.: I, с. 972–975). Вираження однією лексемою кількох значень пояснюється тим, що поняття, яке щойно виникало, не одразу мало можливість закріпитися за окремим мовним знаком. На цю особливість народної термінології вказують О. М. Трубочов та Л. Д. Малевич, які досліджували донауковий етап становлення галузевих терміносистем [13].

Особливістю донаукової землеустрійної лексики було значне поширення синонімічних зв'язків, які торкалися усіх тематичних груп, оскільки для номінації понять здебільшого використовувалося одразу кілька синонімічно співвідносних найменувань. Головною причиною широкого вживання варіантних рядів на позначення землеустрійних

понять на ранньому етапі формування досліджуваної термінології було паралельне використання загальноновживаних слів і лексем у ролі термінів, коли «наслідки процесу мовної ізоляції, яку переживає кожне слово-термін, ще не встигають виявитися». Так, на позначення поняття «визначати границі якоїсь території, об'їжджаючи її», у XI – XIV ст. використовувалося кілька слів: *хотарити, оузнамінати, розъѣздъ, розежчати, отіхати, обънхати, объздити, обвести, розъѣхати*.

Ще поширенішими в цей період були словотвірні та фонетико-морфологічні варіанти слів, наприклад: *зеємля, зеємя, зеємѣ, зеємьля, зіємля* (ССМ: I, с. 395), *оуринокъ, оуринок, оурик, оурынокъ, оурынок* (ССМ: II, с. 482), *хотаръ, хотарь, хотар* (ССМ: II, с. 513). Л.М. Полюга вважає велику кількість лексичних та словотвірних варіантів чинником інтенсивного розвитку лексичних угруповань [16, с. 181].

На ранньому етапі формування системи землевпорядної лексики спостерігаються деякі антонімічні опозиції: *міровные – неміровные (болотные) сѣножати* (Горб., с. 224), *похожин – непохожин (люди)* (ССМ: II, с. 42).

У процесі аналізу лексем на позначення землевпорядних та кадастрових понять виділяємо омонімію як один із видів лексико-семантичних відношень, що виникають між її одиницями. За нашими спостереженнями, більшість слів-омонімів з'являються внаслідок фонетичної конвергенції, тобто збігу слів, різних за походженням: *травьникъ*¹ – луки, *травьникъ*² – знахар (Ср.: III, с. 984–985); *дѣль*¹ – 1. Поділ спадщини; 2. Ділянка, дільниця, уділ, *дѣль*² – пагорбок, гірський хребет (ССМ: I, с. 338); *мѣсто*¹ – 1. Місце (визначена частина простору); 2. Ділянка землі, землеволодіння; 3. Торгова площа, базар, торг; *мѣсто*² – замість (ССМ: I, с. 628).

Таким чином, початковий етап (від XI до XV ст.) займає важливу роль у загальному розвитку УТЗК, оскільки саме в цей час закладається фундамент майбутньої наукової землевпорядної терміносистеми, накопичуються народні знання в галузі землеустрою та кадастру, які і стали основою для подальшого формування аналізованої терміносистеми; формуються основні тематичні групи на позначення галузевих понять.

3. Формування термінопонять нової організації земель

Наприкінці XV століття значна частина українських земель була поділена між Польщею, Угорщиною; Слобожанщина відійшла до складу Росії, північно-західні землі України стали землями Великого Князівства Литовського, Правобережна Україна й Галичина – Речі Посполитої. Буковина разом із Молдавією перебували під владою Туреччини. Після загарбання центральної частини Угорщини Туреччиною та південно-західних земель Австрією значна частина Закарпаття увійшла до складу Трансільванського князівства (Семиградського), яке перебувало у залежності від турецького султана. Таке політичне становище зберігалось до поділу Речі Посполитої наприкінці XVIII століття. Уряд Речі Посполитої на захоплених землях запровадив свої закони, суд, органи влади, адміністративно-політичний устрій. Завдяки пожалуванням, самовільному захопленню шляхта володіє великими масивами землі.

Політичні зміни, що відбулися у Східній Європі до XVI ст., спричинили зміни суспільно-політичного ладу на території значної частини України. На землях, що відійшли до складу Польщі, було запроваджено порядки цієї держави, на деяких землях Північно-центральної частини України, які відійшли до Великого Князівства Литовського, спочатку діяв кодекс феодального права «Руська правда». Після того як українські землі перейшли у володіння Речі Посполитої, суспільні й земельні відносини почали регулюватися Литовськими Статутами. Згодом до них були внесені зміни й доповнення, приймалися нові Статути (1514, 1529, 1547 рр.) і Статут 1557 року, який увійшов в історію як «Статут на волюки». На землях Великого Князівства Литовського було проведено земельну реформу (реформа Сигізмунда-Августа), яка здійснювалася майже 100 років. Головна особливість реформи полягала в **новій організації земель**: визначався розмір площі земельної ділянки для господарської діяльності, так звана *волюка* – площа землі від 8 до 40 десятин; вузька смужка землі (ЕСУМ: I, с. 420). Т. Чацький був першим ученим, який детально досліджував *волюку*. Він поділяв *волюку* на *морги*, які, в свою чергу, ділив на *шнури*, *прути* [34]. Лексема *морг* (варіанти *морг*, *морга*, *морга*, *мурга*, *мурга*) засвоєна через польську мову в XVI ст. Як зазначає В. О. Винник, у пам'ятках XVI ст. фіксується похідне від *морг* дієслівне утворення *морговати* –

ділити землю на морги [1, с. 59]. Слово *шнур* (з нім. Schnur «вірówka», засвоєне через польську мову) позначало мірну вірówka, що використовувалася при обмірах земельних ділянок. Ця назва широко відома також як лексема тематичної групи на позначення земельної міри: за Литовським Статутом шнур дорівнював 22 сажням 2 аршинам 19 $\frac{1}{4}$ вершкам [1, с. 34]. Зрідка засвідчується на українському мовному ґрунті складова частина старопольської метрологічної системи *прут* (пол. pret), що складав 1/10 шнура. На початку XVI ст. на матеріалі староукраїнської мови засвідчуються лексеми *аршин*, *лікоть*, які також розширювали тематичну групу слів на позначення **поземельних мір** [1, с. 21–22].

Зазначена реформа мала деякі організаційні новації: кожне селянське господарство одержувало одну волоку, феодалне – дві. Усі селяни, «посаджені» на волоки, зобов'язувалися сплачувати феодалові повинності натурою і грошми. Ці зміни позначилися відповідно й на складі лексики землеустрою й кадастру того часу. Кількість лексем на позначення землеустрійних понять зростає, насамперед за рахунок таких: *внутрішній землеустрій*, *визначення ріллі за якістю*, *реєстр земель на волоки*, *межування сіл*, *ведення писчих книг* та ін.

У XVI ст. кількісно розширюється тематична група лексем на позначення **назв податків та повинностей**, до якої включається і слово *чини* (пол. czynsz з нім. Zins від лат. census) – постійна плата [33, с. 89].

Середина і друга половина XVII ст. ознаменувалися визвольними війнами українського народу проти польсько-шляхетського панування. Суспільно-політичні зміни зумовили зростання в цей час кількості лексем у тематичній групі на позначення **назв земельних володінь**. Так, старшинське землеволодіння після військових подій існувало у двох формах: *рангових земель*, що надавалися старшині як винагорода за службу на командних посадах у Війську Запорізькому, і *земельних жалувань*, які не залежали від службового становища і були особистими феодалними володіннями (постійними чи тимчасовими). Рангові маєтності в різних місцевостях Лівобережної України в першу чергу надавалися гетьману та генеральній старшині. Маєтності склалися з окремих сіл і цілих волостей. Наприклад, гетьман Богдан Хмельницький володів Чигиринським староством.

Це рангове володіння було підтверджено царською грамотою [28, с. 11]. Рангові маєтності надавалися замість грошового жалування і перебували у користуванні доти, поки козацька старшина обіймала посаду. Існувала ще така форма феодального володіння, яка не залежала від службового становища і поділялася на кілька груп: *зуповне славне володіння маєтностями*, що зберігалось під час правління гетьмана, який надав це володіння; *на підпору дому та до ласки військової*. *Зуповне славне володіння* базувалося на праві довічного володіння землею, яка вважалася вільною військовою. *На підмогу дому і до ласки військової* землі надавалися у тимчасове володіння гетьманськими універсалами і царськими грамотами. З часом різниця між маєтностями тимчасовими і довічними зникла і тимчасові маєтності перетворювалися на довічні. Тим самим поступово ця форма феодального володіння землею ставала панівною. У XVIII ст. слово *вотчина* остаточно втрачає значення «вітчина, батьківщина» і вживається зі значенням «родовий нерухомий маєток» (Д.: I, с. 253).

Одержували гетьманські універсали на володіння землею також церкви й монастирі, утворюючи таким чином ще один вид землеволодіння – *монастирські землі*.

Одним із соціальних здобутків визвольної війни 1648–1654 рр. було тимчасове послаблення феодально-кріпосницької системи в Україні. Значною мірою сприяли цьому ліквідація великого феодального землеволодіння польської шляхти, маєтності якої перейшли в розпорядження скарбу Війська Запорізького.

На цих землях утворилися *вільні військові села* (нове найменування на позначення адміністративно-територіальних одиниць), якими відала гетьмансько-старшинська адміністрація. Вільні військові села, входячи до складу володіння Війська Запорізького, були зовсім новим явищем – державною феодальною власністю, тобто підлягали місцевим і центральним органам гетьмансько-старшинської адміністрації: згідно з тогочасними документами перебували «*под правлением сотенным в ведомстве полковом и диспозиции гетьманской*» [28, с. 12]. Тематична група «**назви документів, що регламентували земельні відносини**» розширювалася за рахунок таких одиниць: *гетьманський універсал, ордер, інструкція, лист, декрет, грамота, реєстр* [28, с. 23].

Однією з форм набуття земельних ділянок, що широко практикувалася, була *займанщина*: селяни й козаки на власний розсуд займали вільні землі, обробляли їх і навіть продавали. Інститут займанщини не був юридично оформлений, він діяв як форма звичаєвого права.

У другій половині XVII ст. на Лівобережній Україні, Слобожанщині й у Запоріжжі спостерігався інтенсивний розвиток продуктивних сил, а також позитивні зміни в сільському господарстві. Росія приєднала до земель імперії Крим (1783 р.). Річ Посполита зникла з теренів Європи (1793 р.), Правобережна Україна, Західна Волинь (1795 р.) приєднані до Росії. Таким чином, завершується поширення загальноросійського адміністративного устрою, а зазначені землі поступово стають складовою всеросійського кадастру. Увесь складний комплекс політичних і економічних відносин відбився на складі лексики землеволодіння.

Лексема **помістя** зі значенням «маєток, володіння, майно», за свідченням І.І. Срезневського, відома писемним пам'яткам із XV ст. (Ср.: II, с. 11). У наступні століття на формування семантичної структури слова *помістя* вирішально впливають екстралінгвальні чинники, у результаті яких зазначена лексема й набула значення «маєток, що знаходився у власності поміщика і надавався за службу» (Д.: III, с. 278).

На початку XVIII ст. земельні реформи Петра I вносять зміни до складу лексики землеволодіння. Уводячи незвичну для Росії форму єдиноспадкування, Петро I об'єднав помістя і вотчини в одне поняття – «**нерухомі речі**». Наслідком його реформ стала поява також нових лексем на позначення суб'єктів земельних відносин: *посесійні селяни* – кріпосні селяни, які працювали на заводах, фабриках; *державні селяни* – численний клас вільного сільського населення, яке не було приватною власністю окремих осіб.

У період правління Катерини II (1762-1796 рр.) розпочалися нові роботи з межування земель – земельна реформа, яка дістала назву «Генеральне межування». Мета Генерального межування полягала у визначенні кількості земель та угідь і затвердженні постійних землеволодільців установленням у натурі правильних та безумовних меж землевласників, які вказувалися суміжними землевласниками [27, с. 24–29].

Основні принципи Генерального межування полягали у таких положеннях:

– головним завданням Генерального межування було проведення меж між земельними дачами за згодою *суміжних володільців*. Усі межі позначалися законно встановленими межовими знаками. На кожному обмежану дачу землемір оформлював *межові документи (окремий план і межову книгу)*. План складався через *знімання* з розшифруванням складу угідь. Копія плану видавалася власникам дач.

– межування проводиться не за іменем володільців землі, а за назвами урочищ і сіл; усі такі земельні одиниці одержали назву *генеральних дач* – єдиного володіння або загального володіння кількох осіб.

Другою важливою роботою у справі устрою земельної власності був поділ між окремими власниками загальних генеральних дач. Вона мала назву *спеціального межування*. Слід зазначити, що в Чернігівській і Полтавській губерніях межування проводилося на підставі особливих положень.

Специфіка земельних відносин у цих губерніях полягала в дуже дрібному *черезсмузжі*, на ліквідацію якого й було спрямовано сили межування. При цьому великим землеволодільцям виділяли землі в окремі *відрубні ділянки*, а дрібним – зводили у смуги по три в кожному полі.

Одним із наслідків земельної реформи XVIII ст. була *секуляризація церковних і монастирських земель* – перетворення церковної та монастирської власності на власність світську, державну (ССІС, с. 615).

Таким чином, у XVIII ст. зароджувалася нова епоха соціально-економічного розвитку на землях України – міцніли буржуазні відносини, формувалися елементи капіталістичного укладу. Ці зміни повною мірою відбилися на складі лексики української мови взагалі та термінології землеустрою й кадастру зокрема. Покликана життєвими потребами, широкого поширення набуває низка нових термінів на позначення невідомих раніше понять: *зуповне славне володіння маєтностями, вільні військові села, рангові землі, секуляризація земель* та ін. Структурні особливості лексем, що позначали землеустрійні та кадастрові поняття у XVIII ст., полягали у поширенні гіперо-гіпонімічних відношень, що зумовлювало вживання складених конструкцій: *посесійні селяни, державні селяни; межові книги, межові акти*.

4. Становлення терміносистеми землеустрою та кадастру як науково обґрунтованих галузей знань

Початок XIX ст. характеризується розпадом господарсько-кріпосницької системи й виникненням капіталістичного ладу. Цей період в українському мовознавстві вважається періодом інтенсивного розвитку української термінології на національній основі, у тому числі й терміносистеми землеустрою та кадастру. Передумовами цього процесу стали соціально-політичні зміни в країні.

У період з 1839 по 1861 рр. царським урядом Росії вживалися окремі заходи щодо вирішення селянського питання. Кульмінацією роботи, спрямованої на реформування земельних відносин і проведення землепорядних робіт, став «Маніфест про звільнення» (19 лютого 1861 р.), який проголошував скасування кріпосного права на поміщицьких селян. Разом із звільненням селян від кріпосницької залежності виконано великий обсяг робіт щодо землеустрою. Основою для цієї роботи слугували законодавчі акти, одиниці на позначення яких – *загальне положення про селян та місцеві положення* – поповнили тематичну групу «**назви документів**». *Загальне положення про селян* встановлювало такі відносини між селянами та їхніми колишніми поміщиками: поміщики зберігали право власності на всі землі, які їм належали, але надавали в постійне користування селянам за повинності їхні садиби й визначену в *місцевих положеннях* кількість польової землі та інших угідь [28, с. 30].

Акти поземельного устрою – уставна грамота та надільні плани – затверджувалися *мировими посередниками* і ними ж вводилися в дію прочитанням її селянам. Із цього часу земельні відносини між поміщиком і селянами регулювалися *уставною грамотою*. Новий підхід до земельної справи зумовлював зміну найменувань на позначення землевпорядних понять, насамперед новації торкнулися **назв суб'єктів земельних відносин**. Селяни, які ще не викупили свої наділи, називалися *тимчасово зобов'язаними*. Коли ж тимчасово зобов'язані селяни викупували свої земельні ділянки, вони переходили в розряд *селян-власників* [28, с. 31]. Кількість одиниць – **видів землеволодінь** – зростає за рахунок словосполучень на позначення нових понять: *подвірна форма землеволодіння*, за якої кожний окремих селянський двір одержував із сільського наділу в постійне усядко-

вуване користування певні ділянки угідь роздільного користування й незмінну частку в угіддях, які було залишено в загальному користуванні села; *общинна форма землекористування*, за якої тільки садиба давалася в постійне користування окремим дворам, а всі інші угіддя відводилися всьому селу як суспільне надбання.

На початку ХХ ст. Міністерством землеробства і державного майна, яке було реорганізовано в Головне Управління землеустрою і землеробства (1905 р.), на перший план висунуто завдання реформування земельних відносин і землеустрою, оскільки для цього був створений сприятливий ґрунт. Поворотним пунктом реформування земельних відносин слід уважати 4 березня 1906 року, коли видано Указ про організацію землеустрою та утворення Комітету по землевпорядних справах. Попередній принцип общинного землекористування замінено на особисте *успадковане право власності на землю* – земля селян, які вийшли з общини, переходила в приватну власність сім'ї. Перехід селян до самостійного господарства показав переваги нової форми господарювання. Документальні джерела свідчать про те, що після прийняття основних актів, які визначали суть реформи, відбулося піднесення економіки, зумовлене стрімкими перетвореннями на селі. У період із 1909 до 1913 рр. виробництво основних видів зернових на 28% перевищувало аналогічний показник Аргентини, Канади та США разом узятих [7, с. 23].

Активізація землевпорядних процесів у ХІХ – на поч. ХХ ст. стимулювала розвиток понять цієї галузі, а відповідно й неологізмів на їх позначення. Аналіз термінів землеустрою й кадастру, зафіксованих у науковій літературі цього періоду, показав, що терміносфера досліджуваної галузі значно зросла кількісно, передусім за рахунок термінів таких тематичних груп: **назви землемірних приладів та пристроїв:** *астролябія, діоптр, компас, ноніус, транспортир, пантограф, мірний столик, теодоліт*; **назви прийомів та видів робіт із визначення меж земельних ділянок:** *камеральна та польова перевірка, мензульне знімання, літно-знімальні роботи, геодезична та топографічна робота, фотограмметричні роботи, рекогносцирування, триангуляція, теодолітні ход*; **назв на позначення розрізнення земель за якістю:** *салітрянка* – мокра, надто зволожена земля – синонімічні назви *солотвина, гружавина, стрєгавиця, мороква*;

смереківка – земля білява, що має *солуди* (пліснявину); *піскованя*, *пісковатиця* – піщаста земля; *спурдзянка* – неурожайна, рідка, піскова земля. У зв'язку з переділами землі на початку ХХ ст. у значенні мір поверхні усталилися такі терміни: *планок* – ділянка землі в 6 десятин, *клітка* – земельний наділ, *одріз* – ділянка площею 3 десятини. Термін *вакан*, який, як припускає В. О. Винник, походить від латинського *vacuus* «незайнятий, пустий, нікому не належний», спершу позначав земельні ділянки, які до переділу не перебували у чіємусь користуванні чи власності [1, с. 74]. Із аналогічним значенням це слово зафіксоване у словнику за ред. Б. Грінченка: *ваканець* – необроблювана запасна земля (Гр.: I, с. 123). У значенні поземельної міри площею 5-10 десятин ця лексема зафіксована П. С. Лисенком [10, с. 20].

Унаслідок ускладнень гіперо-гіпонімічних парадигм продовжується зростання кількості термінологічних словосполучень: *кріпосні селяни*, *посесійні селяни*, *державні селяни*, *дворові селяни*; *перше місцеve положення про поземельний устрій селян*, *малоросійське місцеve положення про поземельний устрій селян*; *губернський земський відділ*, *повітовий земський відділ*; *камеральна перевірка*, *польова перевірка*; *ординарне аерофотознімання*, *маршрутне аерофотознімання*, *площинне аерофотознімання*.

5. Висновки

Отже, дослідження історичних етапів становлення сучасної української термінології (на прикладі термінології землеустрою та земельного кадастру), виявлення особливостей появи та функціонування термінів на кожному з них дає підстави підсумувати таке:

Розвиток суспільства декларує надзвичайну запитуваність терміна як основного засобу номінації елементів логіко-поняттєвих систем сучасної науки. Така ситуація свідчить про актуальність теоретичних узагальнень, досвіду напрацювань у цій царині, систематизацію основних напрямів термінологічних досліджень з метою прогнозування термінологічної проблематики та можливих шляхів її подолання.

Початковий етап (від ХІ до ХV ст.) відіграє важливу роль у загальному розвитку УТЗК, оскільки саме в цей час закладається фундамент майбутньої наукової землевпорядної терміносистеми, накопичуються народні знання в галузі землеустрою та кадастру, які стали

основою для подальшого формування аналізованої терміносистеми; формуються основні тематичні групи на позначення галузевих понять.

У XVIII ст. зароджувалася нова епоха соціально-економічного розвитку на землях України – міцніли буржуазні відносини, формувалися елементи капіталістичного укладу. Ці зміни повною мірою відбилися на складі лексики української мови взагалі та термінології землеустрою й кадастру зокрема. Покликана життєвими потребами, поширення набуває низка нових термінів на позначення невідомих раніше понять.

Структурні особливості лексем, що позначали землеустрійні та кадастрові поняття в XVIII ст., полягали в поширенні гіперо-гіпонімічних відношень, що зумовлювало вживання складених конструкцій: *посесійні селяни, державні селяни; межові книги, межові акти*.

Активність землевпорядних процесів у XIX – на початку XX ст. стимулювала розвиток землеустрою й кадастру як науково обґрунтованих галузей знань. Реформування земельних відносин на початку XX ст. створило сприятливий ґрунт для появи великої кількості наукової, навчально-популярної літератури, у якій фіксувалися терміноодиноці досліджуваної галузі.

Список літератури:

1. Винник В. О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові. Київ : Наук. думка, 1966. 151 с.
2. Гр. – Грінченко Б. Словарь української мови: в 4 т. Київ: «Довіра», 1997.
3. Грамотки XVII – нач. XVIII в. Москва : Наука, 1969. 415 с.
4. Д. – Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Москва : Рус. яз., 1981–1991.
5. Довженок В. Й. Землеробство древньої Русі. До середини XIII ст. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 267 с.
6. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / під заг. ред. О.С.Мельничука. Київ : Наук. думка, 1982.
7. Земельне право України: підр. / за ред. Погрібного О. О., Каракаша І. І. Київ : Істина, 2003. 448 с.
8. Ковалів П. Лексичний фонд літературної мови Київського періоду X – XIV ст. Нью-Йорк : Наук. тов-во ім. Т.Г. Шевченка. 1962. 329 с.
9. Коч. – Материалы для терминологического словаря древней России / сост. Г. Е. Кочин. 1937. 487 с.
10. Лисенко П. С. Словник діалектної лексики Середнього і Східного Полісся. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 72 с.

11. ЛЛЗ – Лексис Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / підгот. В. В. Німчук. Київ : Наук. думка, 1964. 202 с.
12. ЛПБ – Лексикон славенороський Памви Беринди / підгот. тексту і вступ. ст. В.В.Німчука, АН УРСР Ін-т мовозн-ва ім.О.О.Потебні. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 271 с.
13. Малевич Л. Д. Особливості української термінології донаукового періоду (на матеріалі гідромеліоративної лексики). *Мовознавство*. 1999. № 4–5. С. 51–59.
14. Малевич Л. Д. Становлення і розвиток української гідромеліоративної термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук / НАН України, Інститут української мови. Київ, 1999. 20 с.
15. Панько Т. І., Кочан І. М. Вироблення українських термінологічних стандартів. *Вісник Академії наук України*. 1991. № 12. С. 18–22.
16. Полога Л. М. Українська абстрактна лексики XIV – першої половини XVII ст. Київ : Наук. думка, 1991. 148 с.
17. Потебня А. А. К истории звуков русского языка. Варшава, 1883. 86 с.
18. Процик М. Р. Сучасна українська видавничка термінологія: автореф. дис. ... канд. філолог. наук. НАН України, Інститут української мови. Київ, 2006. 22 с.
19. СДЯ – Словарь древнерусского языка XI – XIV вв.: в 10 т. / гл. ред. Р. И. Аванесов. Москва : Рус. яз. 1988–2000.
20. Симоненко Л. О. Нові підходи до розбудови української наукової термінології другої половини XX – початку XIX ст. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наук. праць. Вип. VI / відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ : КНЕУ, 2005. 448 с.
21. Симоненко Л. О. Формування української біологічної термінології. Київ : Наук. думка, 1991. 152 с.
22. СР – Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам: в 3 т. Репринт. изд. Москва : Книга, 1989.
23. СРЯ – Словарь русского языка XI – XVII вв. Вып. 1–26. Москва : Наука, 1975.
24. ССІС – Сучасний словник іншомовних слів / укл.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
25. ССМ – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст.: в 2 т. / ред. колегія: Л. Л. Гумецька (голова) та інші. Київ : Наук. думка, 1977–1978.
26. СУМ – Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
27. Тихенко Р. В. Історичні та соціально-економічні передумови розвитку землеустрою. *Землевпорядний вісник*. 2005. № 4. С. 24–29.
28. Третяк А. М. Історія земельних відносин та землеустрою в Україні: навч. посіб. Київ : Аграр. наука, 2002. 228 с.
29. Тур О. М. Паронімія як лексико-семантичне явище в українській термінології землеустрою та кадастру. *Наукові праці* [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Філологія. Мовознавство. 2009. Т. 98. Вип. 85. С. 125–128.

30. Тур О. М. Українська термінологія землеустрою та кадастру : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Тур Оксана Миколаївна; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2008. 223 с.
31. Тур О. М., Шабуніна В. В. Міжаспектуальні, міжпарадигмальні та міждисциплінарні напрями дослідження термінологічних систем. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2023. № 13. С. 202–206.
32. Ф – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. – Москва : Изд-во «Прогресс», 1964–1973. Т. 1–4.
33. Худаш М. Л. Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. 164 с.
34. Czacki T. *Dziela*, t.1, Poznan, 1844, 213 str.
35. Tur O. M., Shabunina V. V. Lexical and semantic organization of Ukrainian terminology of land management and land cadastre. Traditional and innovative approaches to scientific research: theory, methodology, practice: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. Pp. 474–505.

References:

1. Vynnyk V. O. (1966) *Nazvy odynyts vymiru i vahy v ukrainskii movi* [Names of units of measurement and weight in the Ukrainian language]. Kyiv: Nauk. Dumka. 151 p. (in Ukrainian).
2. Hrinchenko B. (1997) *Slovar ukrainskoi movy: v 4 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 4 volumes]. Kyiv: «Dovira». (in Ukrainian).
3. Nauka (1969) *Gramotki XVII – nach. XVIII v.* [Certificates XVII – beginning. XVIII century]. Moskva. 415 p. (in Russian).
4. Dal' V. I. (1981–1991) *Tolkovyj slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka: v 4 t.* [Explanatory dictionary of the living Great Russian language: in 4 volumes]. Moskva: Rus. yaz. (in Russian).
5. Dovzhenok V. Y. (1961) *Zemlerobstvo drevnoi Rusi. Do seredy XIII st.* [Agriculture of ancient Russia. Until the middle of the 13th century.]. Kyiv: Vyd-vo AN URSR. 267 p. (in Ukrainian).
6. Melnychuk O. S. (ed.) (1982) *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t.* [Etymological dictionary of Ukrainian language: 7 volumes]. Kyiv: Nauk. dumka. 151 p. (in Ukrainian).
7. Pohribnyi O. O., Karakash I. I. (ed.) (2003) *Zemelne pravo Ukrainy* [Land law of Ukraine]. Kyiv: Istyna. 448 p. (in Ukrainian).
8. Kovaliv P. (1962) *Leksychnyi fond literaturnoi movy Kyivskoho periodu X – XIV st.* [The lexical fund of the literary language of the Kyiv period of the 10th – 14th centuries]. Niu-York: Nauk. tov-vo im. T. H. Shevchenka. 329 p. (in Ukrainian).
9. Kochyn E. H. (ed.) (1937) *Materialy dlya terminologicheskogo slovarya drevnej Rossii* [Materials for the terminological dictionary of ancient Russia]. 487 p. (in Russian).

10. Lysenko P. S. (1961) *Slovnnyk dialektnoi leksyky Serednoho i Skhidnoho Polissia* [Dictionary of dialect vocabulary of the Middle and Eastern Polissia]. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR. 72 p. (in Ukrainian).

11. Nimchuk V. V. (ed.) (1964) *Leksys Lavrentiia Zyzaniia. Synonima slave-norosskaia* [Lexis Lavrentia Zizania. Synonym slavenorosskaya]. Kyiv: Nauk. dumka, 1964. 202 p. (in Ukrainian).

12. Nimchuk V. V. (ed.) (1961) *Leksykon slavenoroskyi Pamvy Beryndy* [Pamva Berinda's Slavonic lexicon]. Kyiv: Vyd-vo AN URSSR. 271 p. (in Ukrainian).

13. Malevych L. D. (1999) Osoblyvosti ukrainskoi terminolohii donaukovoho periodu (na materialii hidromelioratyvnoi leksyky) [Peculiarities of Ukrainian terminology of the pre-scientific period (on the material of hydromelioration vocabulary)]. *Movoznavstvo – Linguistics*. Vol. 4–5. Pp. 51–59. (in Ukrainian).

14. Malevych L. D. (1999) *Stanovlennia i rozvytok ukrainskoi hidromelioratyvnoi terminolohii* [Formation and development of Ukrainian hydromelioration terminology]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Kyiv. 20 p. (in Ukrainian).

15. Panko T. I., Kochan I. M. (1991) Vyroblennia ukrainskykh terminolohichnykh standartiv [Production of Ukrainian terminological standards]. *Visnyk Akademii nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Sciences of Ukraine*, vol. XII. Pp. 18–22. (in Ukrainian).

16. Poliuha L. M. (1991) *Ukrainska abstraktna leksyky XIV – pershoi polovyny XVII st.* [Ukrainian abstract vocabulary of the XIV – first half of the XVII centuries]. Kyiv: Nauk. dumka. 148 p. (in Ukrainian).

17. Potebnya A. A. (1883) *K istorii zvukov russkogo yazyka* [To the history of the sounds of the Russian language]. Varshava. 86 p. (in Russian).

18. Protsyk M. R. (2006) *Suchasna ukrainska vydavnycha terminolohiia* [Modern Ukrainian publishing terminology]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: Kyiv. 22 p. (in Ukrainian).

19. Avanesov R. I. (ed.) (1988–2000) *Slovar' drevnerusskogo yazyka XI – XIV vv.: V 10 t.* [Dictionary of the Old Russian language of the 11th – 14th centuries: In 10 volumes.] Moskva: Rus. yaz. (in Russian).

20. Symonenko L. O. (2005) Novi pidkhody do rozbudovy ukrainskoi naukovoï terminolohii druhoï polovyny XX – pochatku XXI st. [New approaches to the development of Ukrainian scientific terminology of the second half of the 20th – beginning of the 19th century] *Ukrainska terminolohiia i suchasnist – Ukrainian terminology and modernity*. Vyp. VI. Kyiv: KNEU. 448 p. (in Ukrainian).

21. Symonenko L. O. (1991) *Formuvannia ukrainskoi biolohichnoi terminolohii* [Formation of Ukrainian biological terminology]. Kyiv: Nauk. Dumka. 152 p. (in Ukrainian).

22. Sreznevskij I. I. (1989) *Materialy dlya slovaryia drevnerusskogo yazyka po pis'mennym pamyatnikam: v 3 t. Reprint. izd.* [Materials for the dictionary of the Old Russian language based on written monuments: in 3 volumes. Reprint. ed.]. Moskva: Kniga. (in Russian).

23. Barhudarov S.G. (ed.) (1975) *Slovar' russkogo yazyka XI – XVII vv. Vyp. I – 26* [Dictionary of the Russian language XI – XVII centuries. Issue 1–26]. Moskva: Nauka. (in Russian).

24. Skopnenko O. I., Tsymbaliuk T. V. (2006) *Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv* [Modern dictionary of foreign words]. Kyiv: Dovira. 789 p. (in Ukrainian).

25. Humetska L. L. (ed.) (1977–1978) *Slovnyk staroukrainskoi movy XIV – XV st.: v 2 t.* [Dictionary of the Old Ukrainian language of the XIV – XV centuries: in 2 volumes]. Kyiv: Nauk. dumka. (in Ukrainian).

26. Bilodid I. K. (ed.) (1970 – 1980) *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes.] Kyiv: Nauk. dumka. (in Ukrainian).

27. Tykhenko R. V. (2005) Istorychni ta sotsialno-ekonomichni peredumovy rozvytku zemleustroiu [Historical and socio-economic prerequisites for the development of land management]. *Zemlevporiadnyi visnyk – Land Management Herald*. № 4. Pp. 24–29. (in Ukrainian).

28. Tretiak A. M. (2002) Istoriiia zemelnykh vidnosyn ta zemleustroiu v Ukraini [History of land relations and land management in Ukraine]. Kyiv: Ahrar. nauka. 228 p. (in Ukrainian).

29. Tur O. M. (2009) Paronimiia yak leksyko-semantychne yavyshe v ukrainiskii terminologii zemleustroiu ta kadastru [Paronymy as a lexical-semantic phenomenon in the Ukrainian terminology of land management and cadastre]. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]. Ser.: Filolohiia. Movoznavstvo – Scientific works [of the Petro Mohyla Black Sea State University]. Ser.: Philology. Linguistics*. T. 98. Vol. 85. Pp. 125–128. (in Ukrainian).

30. Tur O. M. (2008) Ukrainska terminolohiia zemleustroiu ta kadastru [Ukrainian terminology of land management and cadastre]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv. 223 p. (in Ukrainian).

31. Tur O. M., Shabunina V. V. (2023) Mizhaspektualni, mizhparadyhmalni ta mizhdystyplinarni napriamy doslidzhennia terminolohichnykh system [Inter-aspect, inter-paradigm and interdisciplinary research directions of terminological systems]. *Naukovi zhurnal Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti «Lvivskiy filolohichnyi chasopys» – Scientific journal of the Lviv State University of Life Safety «Lviv Philological Journal»*. № 13. Pp. 202–206. (in Ukrainian).

32. Fasmer M. (1964 – 1973) *Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka: v 4 t.* [Etymological dictionary of the Russian language: in 4 volumes]. Moskva: Izd-vo «Progress».

33. Khudash M. L. (1961) *Leksyka ukrainskykh dilovykh dokumentiv kint-sia XVI – pochatku XVII st.* [Lexicon of Ukrainian business documents of the end of the 16th – beginning of the 17th century] Kyiv: Vyd-vo AN URSR. 164 p. (in Ukrainian).

34. Czacki T. *Dziela*, t.1, Poznan, 1844. 213 str. (in Polish).

35. Tur O. M., Shabunina V. V. Lexical and semantic organization of Ukrainian terminology of land management and land cadastre. Traditional and innovative approaches to scientific research: theory, methodology, practice: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. Pp. 474–505 (in in Ukrainian).